

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра теорії та історії світової літератури

КУРСОВА РОБОТА

з історії української літератури

на тему: Жанрово – композиційні особливості історичного роману Василя Шкляра
«Маруся»

студентки групи СЛукр 03-20
педагогічного факультету романо-
германської та української філології,
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова
і література, освітньої програми
Українська мова і література, англійська
мова, зарубіжна література
Пагули Тетяни Романівни

Допущена до захисту
«__» _____ року

Науковий керівник –
професор Мейзерська Т. С.

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ЄКТС __

Київ – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. Поняття жанру і композиції та їх розвиток в українській літературі.....	5
1.1. Значення та класифікація жанрів у літературі.....	5
1.2. Роль композиції в художньому творі. Її основні ознаки, види та елементи.....	9
РОЗДІЛ 2. “Маруся” Василя Шкляра – історично -пригодницький роман у сучасній українській літературі.....	12
2.1. Історія написання роману «Маруся».....	12
2.2. Інтерпретація В. Шклярем жанру історичного роману.	14
2.3. Особливості композиційної побудови роману.....	19
ВИСНОВКИ.....	24
RESUME.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27

ВСТУП

Історичні тексти завжди були і є популярними серед читачів, тому що історичне минуле кожної країни має великий вплив на формування національної свідомості певного народу. На сьогоднішній день, є необхідність у відтворенні в художніх текстах історичних подій і фактів із життя визначних людей, які мали важливе значення в минулому. Кожен народ прагне відтворити та розглянути власну історичну пам'ять і минуле своєї країни. І важливе значення у цьому процесі відіграє художня література, бо історична проза є надзвичайно важливим джерелом для вивчення та осмислення історії.

Останнім часом велика кількість літературознавців почала досить активно досліджувати історичні процеси та по своєму зображувати жанр історичного роману. Серед яких особливу увагу слід приділити творчості Василя Шкляра, адже його творчий доробок є важливою частиною українського літературного процесу. Для цілісного розуміння індивідуального стилю письменника варто зробити аналіз його бачення жанру історичного роману і використання у його тексті композиційних елементів.

Актуальність дослідження. Сьогодні Василь Шкляр є відомим письменником, який не припиняє писати і зараз. Історичний роман “Маруся” вийшов друком у 2014 році, тому він є ще малодослідженим. Також, цілісних праць, присвячених дослідженню історичної романістики цього письменника та жанрово-композиційних особливостей роману «Маруся», небагато. Крім того, дослідження композиційних особливостей у побудові художнього твору, зокрема аналіз самого поняття композиція та її структурних компонентів, і на сьогоднішній день залишається одним з актуальних та невичерпних питань у системі знань.

Також, в умовах сьогодення цей роман набуває особливого значення, бо наша країна опинилась у досить складній політичній ситуації й поступово

втрачає свої території. Роман про повстанську боротьбу на українських землях постає хорошим джерелом для того, щоб осмислити наше історичне минуле, та побачити незламність та силу українського народу. Твір є ніби заклик до захисту наших земель. У романі показується, наскільки великим був рівень національного духу у 20-ті рр. минулого століття. Народ має володіти знаннями про свою історію та шанувати пам'ять історичних героїв, тому що завдяки нашому минулому, ми маємо шанс на краще майбутнє.

Об'єкт дослідження: роман В. Шкляра «Маруся».

Предмет дослідження: історична романістика В. Шкляра, жанрові та композиційні особливості історичного роману про боротьбу українського народу.

Мета дослідження: опрацювати та систематизувати літературознавчий критичний матеріал, який стосується роману Василя Шкляра «Маруся» та особливостей індивідуального стилю письменника; проаналізувати жанрово-композиційні особливості історичної романістики письменника; визначити місце і значення історичної романістики в українській літературі; проаналізувати використані композиційні елементи у тексті.

Згідно поставленої мети під час написання курсової роботи було виконано такі **завдання:**

- дати визначення поняттям жанр та композиція в літературі;
- дослідити теоретичні аспекти жанру історичного роману, його особливості у світлі авторського світогляду й естетичних поглядів В. Шкляра;
- опрацювати історичні події, факти, та героїв, які описані в романах;
- осмислити особливості творчої манери письменника;
- встановити історію написання роману;
- дослідити композиційні елементи роману.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять теоретичні та історико-літературні праці, присвячені проблемам композиції, жанрології, функціонуванню історизму в літературі, авторства вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: М. Бахтіна, Н. Бернадської, А. Гуляка, І. Денисюка, Ю. Коваліва, М. Кондратюк, О. Романенко, А. Ткаченка, Б. Томашевського, С. Філоненко, Р. Харчук та ін.

Методи дослідження. Під час написання курсової роботи використано такі методи: біографічний; культурно-історичний; структурно-семантичний; наративний.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури (23 позиції). Загальний обсяг дослідження становить 31 сторінка, із них 26 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. Поняття жанру і композиції та їх розвиток в українській літературі

1.1 Значення та класифікація жанрів у літературі

Всі художні твори мають відмінності за своїм змістом та формальними ознаками. Але ми маємо змогу визначити, що певні тексти мають певні подібності. Наприклад, ми можемо відрізнити поему від вірша, роман від оповідання, комедію від трагедії і тд. Отже є якась категорія, що об'єднує різні тексти в одне ціле і вона зветься жанром.

Зародження жанрової системи почалося в часи античності, адже саме тоді давньогрецький філософ Арістотель, вперше систематизував літературні роди у своїй праці «Поетика». Усі твори він поділив на три категорії, але з часом ця жанрова система розвинулась і ускладнилась. Наприклад, структура жанрів, яка було вироблена літературознавцями у період класицизму, у період романтизму, піддалася суттєвим змінам їхніми наступниками.

Українська література також пройшла багато етапів у своєму розвитку. Одні з них суголосні світовим, наприклад класицизм, реалізм, імпресіонізм, постмодернізм. А інші, спричинені унікальними історичними подіями, як-от соціалістичний реалізм або «розстріляне відродження». Сучасна періодизація української літератури, поділяє її на давню, сучасну та новітню, причому кожна епоха характеризується своєю системою жанрів.

Жанр є елементом систематизації літературного твору. У теорії літератури, вперше розробленій Арістотелем, твори поділяються на три основні роди, які в свою чергу, поділяються на жанри:

- 1) Лірика – дума, елегія, пісня, ода, ліричний вірш, вірш-діалог, медитація, поезія, поема, епітафія, романс, сонет та інші;
- 2) Драма – мелодрама, трагедія, фарс, комедія, трагікомедія, водевіль, містерія, феєрія.

3) Епос – повість, легенда, оповідання, розповідь, новела, роман, байка, казка;

Довгий період часу багато науковців вважало, що поняття «жанр» має відношення лише до зовнішніх ознак, але з часом вони дослідили, що жанр пов'язаний ще й зі змістом твору, а не лише формою.

Літературним жанрам притаманні усталені ознаки, но з часом, під впливом розвитку національної літератури, культури чи індивідуальної творчості письменника, вони можуть створювати нові.

Всі жанри можуть бути об'єднані у відносно стійке ціле, яке зветься жанровою системою. Кожен літературний рід, епоха, літературна течія або напрям, творчість письменника характеризуються специфічними жанровими системами. Як уже зазначалось раніше, в літературі існує три роди: драма, лірика та епос. І кожен з цих родів літератури має свою систему жанрів. Однак літературні роди можуть взаємодіяти, що спричиняє появу міжродових утворень.

Крім того, жанри також мають змогу взаємодіяти між собою, що призводить до утворення міжжанрових (їх ще називають синтетичні) утворень. Наприклад, таким чином виникли поема-казка, оповідання-притча і тд.

Окремі жанри можуть поділятися на жанрові різновиди (роман за змістом може мати такі жанрові різновиди як: історичний, соціально-психологічний, філософський, родинно-побутовий політичний; поема може бути фантастичною, героїчною, сатиричною, а трагедія — історичною, міфологічною). Переважно ліричні жанри, такі як гімн або ода, не мають жанрових різновидів.

Літературні жанри не стоять на місці. Вони постійно розвиваються і змінюються. При зміні чи формуванні літературного жанру увага надається реальній історичній дійсності, під час якої відбувається створення літературного твору, бо певна епоха наповнює жанри своїм змістом. Жанри мали чіткі відмінності до XIX ст., а вже в літературі XIX – XX століття

спостерігається атрофія жанрів, все менше використовуються строго регламентовані структури. Саме динаміка розвитку жанрів і призводить до знищення колишніх жанрових систем.

На сьогоднішній день, в українській літературі діє жанрова система новітньої літератури, яка видозмінюється та постійно розширюється. Багато сучасних письменників експериментують із формами та змістовим наповненням своїх творів і тому починають активно з'являються такі жанри:

- Історично-пригодницький роман («Маруся» В.Шкляра);
- Роман-жах («Трохи п'тьми» Л. Дереша);
- Містично-детективний роман («Ключ» В. Шкляра);
- Альтернативна історія («Тероріум» В. Кожелянка);
- Техно-триллер («Бот» М. Кідрука);
- Фантастика («Апокаліпсис по-київськи» Т. Литовченка);
- Еротичний роман («Таксі блюз» Ю. Покальчук).

Важливо зосередити увагу на жанрі, під назвою історичний роман, оскільки в даній курсовій роботі ми розглядаємо саме його. Якщо розглядати роман як жанр літератури, то він є досить складним за своєю будовою й міським за обсягом прозовим епічним твором. В якому характери персонажів та їхні життєві події широко охоплюються та розкриваються. Даному жанру є властивою пряма мова у вигляді монологів та діалогів, авторські відступи, описи та глибокий психологізм [16, с. 592].

Український роман почав свій розвиток приблизно у ХІХ столітті. До перших поетів, хто почав писати свої твори у цьому жанрі, можна віднести Євгена Гребінку («Чайковський») та Григорія Квітку-Основ'яненка («Пан Хавальський»). Після них ще декілька романів було написано Марком Вовчком («Жива душа») та Пантелеймоном Кулішем («Михайло Чарнишенко», «Олексій Однорог»), якому ще й належить перший україномовний твір цього жанру, що зветься «Чорна рада», написаний у 1857

році. Пізніше побачили світ романи таких письменників, як: І. Франко, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький [6, с. 266].

Роман називають історичним, якщо він побудований на якомусь історичному сюжеті і відтворює у художній формі певний період історії. У даному виді роману історична правда повинна бути співвідсною з художньою правдою, а історичний факт, в свою чергу, поєднуватись з художнім вимислом. Справжні історичні особи повинні співвідноситись з особами вигаданими, а вимисел має бути уміщений в межі зображеної епохи [16, с. 596].

Жанр може дати читачу цілісне уявлення про твір. Наприклад, якщо ми бачимо слово «роман» в назві твору, то одразу налаштуємося на великий обсяг тексту, на відміну, від невеликого за розміром «оповідання». Також жанр дає нам уявлення про зміст твору. Наприклад, якщо він визначений як «драма», то ми можемо одразу уявити, що у тексті буде показано драматичні відносини між людьми і, можливо, у фіналі ми побачимо якісь непередбачувані й трагічні події.

Проблема визначення жанрів завжди була і є досить складною. Більш того, в теорії літератури досі не установилось термінологічне користування словом «жанр». Цим поняттям часто називають також літературні види та роди. Саме тому це вносить плутанину та непевність в характеристику деяких літературних творів. За таких обставин доцільно було б дотримуватися термінології, вживаної Франком, що використовують зараз в Україні, а саме: три роди (епос, лірика, драма), їх види: роман, комедія, оповідання і т.д.

1.2. Роль композиції в художньому творі. Її основні ознаки, види та елементи

Без композиційної побудови неможливо створити художній твір у будь-якій галузі мистецтва, адже вона дає змогу привести до цілісності та гармонії всі його компоненти та частини.

Саме слово "композиція" походить від латинського слова "Compositio", що означає твір, з'єднання, зв'язок, складання, зіставлення. У сучасному розумінні композиції всі ці значення певним чином присутні, тому що, говорячи про композицію, завжди мається на увазі якийсь зв'язок, цілісність, наявність складної будови, що містить протиріччя, приведені до гармонійного поєднання за допомогою системи зв'язків між всіма елементами.

Якщо розглядати поняття композиції саме у літературі, то її визначають як побудову твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, задумом письменника, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата. [16, с. 361].

У ХХ ст. українські літературознавці композицію твору визначали, як його «вибудову, розподіл окремих частин, їх порядок, їхній взаємозв'язок, злагодженість між собою, або розміщення їх протилежно одна до одної; гармонійну будову всього твору або навмисне чи ненавмисне безладдя, в якому подано зміст твору» [21, с. 251]. Художнє призначення композиції заключається в тому, щоб підпорядкувати взаємозв'язок та співвіднесеність усіх складових елементів зображення у творі меті послідовного, найбільш глибокого розкриття його змісту. І створення в читача емоційного враження, яке має відповідати авторському задумові [6, с. 241].

Композиція виражає взаємодію й взаємозв'язок між всіма елементами твору, такими як: зображувані сцени, персонажі, розділи твору; способи komponування та зображення художнього світу (портрет, інтер'єр, екстер'єр, пейзаж, оповідь, опис, розповідь, діалог, монолог, ремарка, репліка) і кутів зору суб'єктів художнього тексту (оповідач, автор, персонаж). Кожний твір

має свою унікальну композицію, у якій всі компоненти доповнюють одне одного.

Одне з основних значень композиції полягає в тому, що вона допомагає письменникові передати читачам свої ідеї та зміст твору більш ефективно. Логічно складена композиція дозволяє створити глибоке та стійке враження про твір, а також зберегти його логічну послідовність. Крім того, композиція дозволяє підсилити психологічний ефект твору на читача. Використання елементів напруження та несподіванок може збільшити інтерес до твору, а добре організована структура допомагає легше сприймати і засвоювати зміст.

До основних елементів композиції відносять: форму (зовнішні елементи) та зміст (внутрішні елементи), які є важливими складовими будь-якого літературного твору. Форма включає в себе ті чинники, які визначають зовнішній вигляд твору, сюди відноситься: стиль письма, заголовки, мова, спосіб організації тексту (короткі чи довгі речення, ритм, рими), використання образів, метафор, символів. Зміст включає в себе: сюжет, тему, характери персонажів, ідею та інші концептуальні складові, які передають глибинний зміст твору. Зміст твору може відображати певні філософські чи суспільні проблеми, культурні традиції, етичні питання тощо. Для того, щоб побудувати хороший літературний твір, письменник повинен вміло збалансувати його форму та зміст, адже лише так можна передати свою ідею та задум.

Всі компоненти твору розкривають свої численні функції: стилетвірну; характеротвірну (якщо беруться стосовно характеру постаті); ритмо-твірну; сюжетну (якщо розглядаються з погляду розвитку сюжету); художньо-естетичну; композиційну.

Коли ви нехтуєте структуральним (багаторівневим) та функціональним підходом до аналізу твору, то це призводить до сплутування композиції та сюжету твору. Саме через це, дослідження композиції обмежується лише виділенням компонентів сюжету (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка).

Одними з найпоширеніших видів композиції є такі: **лінійна**, події у ній розгортаються по порядку. Цей вид композиції найчастіше використовується у повістях та романах; **кругова** – події розгортаються в замкнутому колі, тобто текст закінчується там де і почався; **ретроспективна** — події, які відбулися раніше, зображаються пізніше; **епізодична** – твір складається з декількох незалежних епізодів, які можуть бути пов'язані за темою чи героями, але при цьому не мають явного зв'язку за сюжетом; **паралельна** — дві події, що відбулися одночасно, зображаються як послідовні; **монтаж** — декілька подій, що відбуваються чи відбувалися одночасно, зображуються автором по черзі.

Крім того, композиція може бути: замкнута і відкрита. Замкнута це та, яка вписується в певну форму і повністю підпорядковується їй. Цей вид композиції використовують автори, щоб передати відчуття гармонії та закінченості. Такі твори мають чітку структуру, і кожен елемент у ній є дуже важливим для цілісності твору. Відкрита композиція припускає уявне продовження в просторі за межами твору. Твори з відкритою композицією дозволяють читачам доповнити їх своїми інтерпретаціями та уявленнями.

Найбільш важливою ознакою композиції є цілісність та єдність твору. Якщо композиція є закінченою, то у ній все взаємопов'язано і підпорядковано одній меті — ідеї, художньому задуму. Це виявляється як в сюжетно-образному рішенні твору, так і в гармонійній впорядкованості його форми. В єдності всіх зовнішніх елементів та внутрішніх, тобто змісту і форми.

РОЗДІЛ 2. “Маруся” Василя Шкляра – історично - пригодницький роман у сучасній українській літературі

2.1. Історія написання роману «Маруся»

Василь Шкляр має у своєму творчому доробку декілька історичних романів, і роман «Маруся» не є першим з них. Тому що письменник вже раніше звертався до теми боротьби українців проти загарбників у своєму відомому романі “Чорний Ворон”. Але все ж таки історія творчого задуму роману «Маруся» є досить цікавою та захоплюючою для читачів.

У селі Горбулів, яке знаходиться на Житомирщині, вирішили встановити пам’ятник сім’ї Соколовських і Василь Шкляр приїхав на його відкриття. Одразу після цієї події, автор почав цікавитись історією родини дядка, який мав трьох синів (Олекса, Василь, Дмитро), що були отаманами. Вони готові були віддати своє життя заради незалежності України, що і зробили протягом 1918-1919 рр.: “Гинув один брат – на його місце ставав другий. І коли один по одному полягли всі троє, отаманську шаблю підхопила їхня шістнадцятирічна сестричка Саша, котра і взяла собі псевдо Маруся. Під проводом цієї тендітної золотокосої дівчинки воювала тисяча козаків – триста шабель і сімсот багнетів” [22, с. 33]. Дізнавшись більше про цю легендарну сім’ю, В. Шкляр вирішив написати роман, в якому мав намір розповісти про них, а особливо, зосередитись на розкритті образу молодії отаманши Марусі.

Написанню свого роману Василь Шкляр присвятив досить багато часу, адже почав написання у 2009 році, а закінчив аж у 2014. Автор велику увагу присвятив спогадам багатьох людей, під час збору інформації для свого роману. Оскільки багато людей вважали Марусю легендарною жінкою, то історію її життя знали досить добре. І всі ці розповіді є тотожними з

матеріалами, що письменник знайшов у архівах та щоденниках очевидців, про Олександрю Соколовську.

Василь Шкляр багато текстів записував із вуст галицьких людей, адже у їхній мові, збереглася вся історія тих визвольних змагань. І саме завдяки цьому, ми можемо дізнатись щось вагоме й надзвичайно цікаве для історії нашого народу та краще відчувати атмосферу того часу.

Майже за всім що відбувається в книзі, стоїть певний історичний факт. У романі розповідається про Олександрю Соколовську – справжню українську патріотку, що у свої 16 років, зуміла зібрати навколо себе власне військо і вступила в бій з москалем. З даного тексту ми можемо провести паралель і з подіями, які спіткали нашу державу у 2014 році, тому що у тексті ми бачимо ті самі місця боротьби з окупантами – Київ, Інститутська, нинішня Грушевського. Тоді, як і у 2014 році, на цих місцях пролилася кров за визволення України. Сам Василь Шкляр про свою книгу каже: “Так як і цього року, у центрі Києва гинули українські хлопці за Україну, так і в 19 році, на цих місцях помирали українці. Так як цього року, були два табори – одні за правду і честь, а інші за гроші, так і тоді одні співали “Ще не вмерла”, а інші “Боже царя храни”. Моя книжка минулим дуже нагадує сьогодні, так що я аж жахнувся. У ній слова, коли захворів головний герой Мирон Гірняк, на тиф, йому являється батько і каже: “Стережися сину москаля, коли у тебе похорон, і коли москаль оголошує замирення”. Хіба зараз ми не це бачимо?” [22].

Можна підсумувати, що автору вдалося добре вивчити та ознайомитись з матеріалами про сім'ю Соколовських, яка послужила йому основою для написання історичного роману. І саме завдяки цьому даний твір вважають бестселлером в українській літературі. Всі висвітлені автором події у цій книзі є добре продуманими та обґрунтованими історичними матеріалами.

Тому, можна стверджувати, що В. Шкляр виконав дуже кропітку роботу для написання свого роману.

2.2. Інтерпретація В. Шклярем жанру історичного роману

Історичним називають роман, у якому йде оповідь про події, які відбувались у минулому, у якій автор намагається майстерно та детально відтворити культуру та персонажів того часу, та максимально точно і глибоко зобразити обставини віддалені у часі. Це робиться для того, щоб читач міг ніби перенестись у ті події та перейнятись атмосферою того часу.

Однією з найбільш популярних характеротворчих рис українських історичних романів є звернення до творів, де присутня тематика становлення нашої держави та про національно-визвольні рухи українського населення, що суміжні з подіями, які відбувались у період довготривалого бездержав'я. Такі тексти дають нам змогу осмислити долю та історичну правду свого народу. Саме завдяки роботам Василя Шкляра, а особливо роману «Маруся», ми маємо змогу осягнути минуле нашої країни. Автор докладно великих зусиль, щоб крок за кроком, розкрити маловідомі факти української історії і при цьому презентує свої художні версії невідомих та загадкових для багатьох історичних подій.

Якщо говорити про роман «Маруся», то тут автор зображує повстанську боротьбу, яка відбувалась в 20-х роках минулого століття. І саме ці події довгий час радянські ідеологи показували, як анархічно-диверсійний рух та бандитизм і висвітлювали їх лише з поганої сторони. Але саме завдяку Василю Шкляру, ми маємо змогу подивитись на ці події зовсім по іншому, адже у його тексті вони набувають нейтрального та об'єктивного висвітлення, бо гармонійно втілюються у динамічну сюжетну форму. Крім того, автор у своєму творі акцентує увагу читачів саме на перемогах героїв, а

на поразки увага звертається набагато менше, що дає змогу підвищити у читачів гордість за свою країну та підвищити інтерес до зображуваних подій.

Насамперед, “Маруся” це історичний роман, в якому показується авторське бачення подій, 1919-1920-х рр., коли на нашій землі відбувались національно-визвольні змагання. В цьому романі історичні факти та події автор уміло перетворив у художню дійсність, завдяки чому вони становлять одне єдине ціле. Основу твору становить художньо-документальна історія про героїчні вчинки реальної сім’ї Соколовських, яка проживала на Житомирщині та у 1917-1920-х роках було провіником повстанського руху. Майже всі брати Соколовські, а пізніше і їхня сестра, взяли на себе відповідальність бути ідейними натхненниками повстанського опору, який був націлений проти жорстокості та загарбницьких дій більшовицької армії. При роботі над романом, В. Шкляр користувався багатьма документальними матеріалами, а саме він використовував: архівні документи, спогади різних людей, щоденники очевидців, епістолярій тощо. І завдяки цьому стало можливим дотримання історичної правди про головних героїв, особливо при зображенні образу отаманші Марусі, та загалом про події тих часів.

Завдяки використанню автором великої кількості документальних матеріалів, в тексті детально розповідається про участь повстанських загонів у національно-визвольному русі, боротьбу армій УНР й УГА з більшовиками і вдало показано політичний та соціальний контекст того періоду історії. Однією з основних причин страшної поразки тих національно-визвольних змагань була відсутність організованої військової сили та сильної армії. Авторіві вдалось досить широко та в деталях показати картину боротьби партизанських загонів, разом із УГА з більшовиками, відобразити всю неминучість загибелі українців, які переймались національною ідеєю та боролись за свою землю та своє майбутнє.

В романі зображені події літа 1919 року, мають важливу документальну основу: “16 липня 1919 року Галицька армія після тяжких боїв із поляками переходить Збруч і з’єднується з Дієвою армією Української Народної Республіки” [22, с. 13]. Від заходу підпирали поляки, з півночі, сходу й півдня навідала московськобільшовицька навала” [22, с. 13]. Правдивим та точний є ще те, як письменник показує взаємодію повстанців з діючою на той час армією і окреслює весь їхній бойовий шлях до Києва. Також, беручи за основу історичні документи, Шкляр докладно зображує штурм Києва, доказом цьому можна навести такий фрагмент з тексту: “О восьмій годині вечора вони увійшли до Києва. 8- ма Самбірська бригада зайняла Деміївку...” [22, с. 103]. Більш того, автор в романі показує нам не лише відомих історичних осіб, але й намагається розкрити образ простого народу та їх внесок в підтримання національного духу. Прикладом цьому може послужити фрагмент того як кияни зустрічали галичан: “Кияни гуртами повибігали на вулицю з букетами квітів і вигуками: “Слава галичанам! Слава нашим визволителям!”” [22, с. 110]. Але крім тих, хто підтримував визвольний рух, були і ті хто чекав приходу російських військ, тобто у творі автор показує що населення Києва тоді було двополюсним і цим підкреслюється неоднозначність того часу та горе з яким зіштовхнулася наша країна та народ.

Автору вдалось досить добре передати трагізм подій, що відбувались на нашій землі у 1920 році: “На їхню землю сунули червоні, білі, німці, поляки, тепер, дивися, поперли ще й жовті – китайці, десь узялися мадяри, лотиші, калмики, башкири, посунули якісь покручі-інтербригади, і не було їм ні ліку, ані зупину. Вся світова війна враз перекинулася в їхній Край, де начебто всі воюють проти всіх, а насправді точиться битва за Україну” [22, с. 255]. Цей фрагмент є дуже емоційним та допомагає читачам усвідомити всю серйозність ситуації, яка склалась в країні. Дає змогу краще перейняти долею України.

Завдяки заглибленню письменника в події тих часів, йому вдалось ще й звернути увагу на долю українського селянства, тому що воно також дуже сильно постраждало від рук денікінців та більшовиків: “Стражденне українське село... Воно й тут було згвалтоване, потоптане та пограбоване” [22, с. 234]. Саме завдяки тому що автор звертається до всіх верств населення країни та зображує їх становище, ми маєм змогу краще зануритись у атмосферу того часу та подивитися на суспільство загалом.

Постаті історичних героїв автор у романі «Маруся» відтворює досить докладно та виражає своє бачення цих людей, через сприйняття їх іншими героями. Візьмемо для прикладу те, як В. Шкляр зображує постать Симона Петлюри, адже його образ показаний через передачу враження про нього, Марусі: "Головний Отаман виявився майже цивільним чоловіком у темно-зеленому френчі – лише на відлогах коміра нашито два великі тризуби. Середнього зросту, вирлоокій, під очима синці від недосипання. Обличчя гладенько виголене, але бліде, аж землисте” [22, с. 78]. Завдяки акценту на портретних деталях персонажів, автор покращує реалістичну основу тексту, але і при цьому ми маємо змогу побачити власне бачення та сприйняття постаті автором.

Крім того, в даному романі ми маємо змогу познайомитись ще й з такими реальними посталями як: Ангел, Голуб, Лихо, Бугай, Зелений, П’ята, Шум. У зображенні цих персонажів автор детально не вдається у розкриття психології цих персонажів, а зображує їх досить поверхово, адже з тексту можна побачити що цим персонажам не властиво перейматись якимись глибокими думками чи сумнівами.

Щоб краще та реалістичніше зобразити історичну достовірність тексту, автор вдається до великої кількості мовно-стилістичних конструкцій. Письменник вдається до використання давніх і зараз майже не вживаних слів, наприклад кулемент він називає «скорострілом», а бінокль –

«далекогляд». Крім того, Шкляр у своєму тексті використовує багато архаїзмів («копа», «припинда»), історизмів («максим», «кольт», «спіжарня»), діалектизмів («ковпачка», «твинчик», «стусан», «ромніца», «гурки», «гуня», «стирка», «слічна кубіта»), військових жаргонізмів («торба-їдунка», «шенкель», «карат», «фокери», «нюпорти»), топонімів (Бадилівка, Лапаївка, Баришпіль (Бориспіль)). Також, він використовує прізвища, які є автентичними (Круподеря, Гірняк, Корч, Кулібаба, Гультайчук) та мають іншомовне походження (Бредов, Квасніцька, Ліва, Круглецька, Аралов, Кравс). Завдяки мові, підібраній таким чином, читач може краще зрозуміти та заглибитись у певний період історії. Також, це допомагає дослідити мовні особливості доби того часу.

Важливим є те, що письменник приділив увагу мові персонажів свого роману. Наприклад слова більшовиків він транслітерував українською: «Жарь, сука, яшніцу! Ставь на стол водку і лепі варенікі, мать твою!» [22, с. 51]. Завдяки цьому прийому йому вдається зобразити та зберегти всю грубість та варварство тих людей, які дуже контрастно зображуються поряд з українцями. Що ще більше підкреслює їхню дикість та робить їх дуже негативними персонажами. Також, ворожить автора до російської мови можна побачити по тому, що у тексті письменник всі фрази латинською, німецькою або італійською пише зі збереженням правильності запису, а саме російські слова, як ми бачимо вище, передаються за допомогою транслітерації та з викривленням.

Отже, можна стверджувати, що документальна площина цього роману достатньо добре поєднується з художньою вигадкою автора, що говорить про дотримання основної ознаки, яка притаманна жанру історичного роману, а саме дотримання єдності історичної правди з художнім домислом.

2.3. Особливості композиційної побудови роману

Особливість роману «Маруся» полягає у тому що в ньому історичні події досить гармонійно переплітаються з любовною лінією, у якій береть участь отаманша Маруся та поручник Мирон. Автор розбавляє військові дії, вплітаючи у сюжет роману історію кохання між чоловіком та жінкою, яке є приреченим на невдачу.

Роман складається з трьох частин, кожна з них містить певну кількість розділів, а у кінці роману міститься авторська післямова. Усі частини розпочинаються з епіграфу, завдяки якому автор створює індивідуальну емоційну атмосферу розділу та додає додаткового значення основному тексту, допомагає нам краще зрозуміти події описані в тексті й образи головних персонажів. Крім того, епіграф дає читачам змогу осмислити про що буде йти мова у певному розділі. Епіграфом до кожної з трьох частин роману та авторської післямови є рядки народної повстанської пісні “Буде нам з тобою що згадати...”. І саме ці пісенні фрагменти мають роль змістовного каталізатора, адже вони пов’язані з певними епізодами твору та характеристиками персонажів. Візьмемо для прикладу епіграф до другої частини роману: “Чи зустрінемося з тобою знову / На своїх дорогах бойових?” [22, с. 106]. Використовуючи ці пісенні рядки у формі риторичного запитання, Василь Шкляр вже піднімає тему кохання, зустрічей та прощання на дорогах війни, тим самим уваризнюючи проблемно-тематичний план роману. Епіграф який автор використовує у своїй післямові, а саме: “По Україні сумно вітер віє.../ Ми до вас не вернемося ніколи – / Шкода ваших дожидань і сліз” [22, с. 308], допомагає нам краще осмислити трагізм минулих часів та активізує мотив вимушеного прощання зі своїм рідним краєм.

Основний сюжет у романі розвивається в межах 1919 року і розповідь у ньому ведеться від третьої особи. Але перед першою частиною, ми маємо

часові розділи, у яких немає нумерації: квітень 1937-го року, вересень 1964-го року, грудень 1988-го року. І саме завдяки ним читач має змогу познайомитись з головними героями тексту, тому що ці розділи виконують роль своєрідного прологу. В цих часових розділах наголошується на особливій рисі, яку автор надає образу головної героїні, такій як міфологізованість: Мати Марусі, яку звать Явдоха, чула різноманітні версії про смерть дочки (“Одні казали, що її замучили большевики, другі шептали, начебто вбили свої. Бачили її могилу” [22, с. 7]), але незважаючи на це, вона переконана у тому що її дитина жива, адже говорить: “ – Жива вона, – сказала Явдоха. – Синочків моїх... то вже й кісточки зотліли, а Сашуня... жива” [22, с. 8]. Тобто, тут ми бачимо що через відсутність достовірності фактів про життя Марусі, ніхто не знає що з нею трапилось і тому вона постає як міфологізована героїня.

У подіях квітня 1973-го року розповідається про село Горбулів, де живе стара Явдоха Соколовська і не говорить вже 17 років, після того, як загинув її чоловік, якого сокирою зарубали на очах дружини. Жінка розуміє що її смерть вже близько і вирішує посповідатись. Зі сповіді ми бачимо, що вона щиро вірить і сподівається на те, що її дочка Олександра жива.

У наступному часовому розділі, що розповідає про вересень 1964-го року, мова йде про життя сім'ї Соколовських, а саме дружину Дмитра Соколовського та їхнього сина Євгена. Хоча пройшло вже багато років після повстання отаманів Соколовських, їхню родину ніяк не залишають в спокої та постійно намагаються витягти певну інформацію. Наприклад, Надію Соколовську забрали до тюрми, а через деякий час відпустили: “Повернулася баба Надя з тюрми такою, що не впізнати, – мовчазна, зіщулена, обстрижена наголо, поцяткована зеленкою голова зробилася манюньою, мов у якого звіряти” [22, с. 9]. У Євгено Соколовського життя також склалось не легко, бо він весь час був змушений переховуватись і доводити що він не є

бандитом. І навіть після багатьох років до нього все одно навідуються незнайомці і розпитують про його тітку Марусю.

У подіях грудня 1988-го перед нами вже з'являється доросла внучка отамана Соколовського, яка зустрічає свого давнього знайомого. Він, у свою чергу, цікавиться постаттю отаманші Марусі, тому що її доля все ще є невідомою та загадковою.

Як ми бачимо вже на початку роману, а саме у цих часових розділах, відчувається трагічний настрій. Адже тут нам представлено майбутнє родини і воно не є таким втішним, як того колись хотіли отамани Соколовські. Саме через ці часові фрагменти, ми бачимо, що автор зміщує часовий простір твору, адже на початку подається розповідь про часи, які є підсумком основних подій роману.

Після цих часових вставок, зображуються події, що складають основу роману, а саме – події 1919-го року. Для того щоб зробити роман більш цікавим та захоплюючим, автор розміщує події не в хронологічному порядку, що з іншого боку, спричиняє складність у сприйнятті сюжету.

Як уже наголошувалось раніше, центральним образом роману є головна героїня Маруся, що бере активну участь у змаганнях об'єднаної Української Галицької Армії та українських повстанців з ворогами. Також, Василь Шкляр вводить у твір ще одну сюжетну лінію, а саме історію життя вигаданого героя, якого звать Мирон Гірняк, він є поручником Галицької армії. Його сюжетна лінія тісно переплітета з лінією головної героїні, завдяки створеній автором художній ситуації кохання між ними. Важливо те, що завдяки цій любовній лінії читач може подивитись на Марусю іншими очима та має змогу сприймати її не лише як воїна, але і як жінку. Більш того, в сюжет тексту окремо влітаються частини з інформацією про життя сім'ї Соколовських, Мирониного батька, сотника Станіміра та генерала Кравса.

Авторові вдалось вміло скомпонувати всі ці постаті та події, завдяки чому ми бачимо його власне бачення історичної дійсності і вміння надавати тексту кінетографічності.

Всі історичні події в тексті розвиваються за певним маршрутом. Починається він у селі Горбулів, потім письменник переносить читача в Житомир, після Житомира у Київ, а з Києва у Брусилів. Окрім конкретного географічного простору, у творі присутній, ще й метафізичний простір. Це ми можемо побачити у фрагменті коли Мирон хворіє на тиф, і у цей час йому з'являється видіння у якому присутній його померлий батьком. І саме в тих рядках ми можемо простежити міфологічну основу.

Важливим елементом композиційної побудови твору є те, що Шкляр позбавляє своїх героїв внутрішніх монологів, через що ми не можемо прослідкувати за їхніми думками чи переживаннями. Але все ж таки зрозуміти емоційний стан персонажів нам вдається, бо автор за допомогою одних персонажів намагається зобразити інших. Це яскраво можна побачити у моменті, коли Ядвіга роздумує про зміни та хвилювання, які відбуваються з її дочкою Олександрою: “побачила в тих синьо-сірих очах таке, про що й боялася думати” [22, с. 191]. І саме ось така подача інформації є однією з особливостей стилю письменника.

Не можна не зупинитись на авторській післямові, бо вона займає у творі дуже вагоме місце. Вона доповнює основний текст новими матеріалами та надає композиції роману завершеності, адже у ній підсумовується написане. В авторській післямові В. Шкляр розповідає про подальшу долю таких персонажів як: Мирон Гірняк, Осип Станімір, генерал Кравс. Також автор говорить про те, яким чином йому вдалось дізнатись певні факти про життя Олександри Соколовської, що говорить нам про правдивість більшої частини роману. Крім того, письменник розповідає про найбільш популярні версії того що трапилось з Марусею, і всі ці версії піддає сумніву, чим дає

читачам змогу зрозуміти, що Маруся не загинула у 1919 році (бо існує велика кількість версій її смерту). І саме у післямові ми можемо побачити наскільки для письменника є важливою та цінною постать отаманші Марусі, тому що він в рядках своєї післямови ніби звертається саме до неї, говрячи «Я не прощаюся з тобою» [22, с. 308].

ВИСНОВОК

Одним з елементів класифікації літературного матеріалу, який позначає літературні твори, що умовно об'єднуються за певною структурою та спільними ознаками зображування дійсності є жанр. У теорії літератури існує три роди (епос, лірика, драма), у межах яких і розвиваються певні жанри, яким властиво постійно змінюватись і які дають нам змогу створити цілісне уявлення про твір. Одним з різновидів жанрів є історичний роман, що будується на історичному сюжеті і у художній формі відтворює певний період історії. У ньому є присутній вимисел, який уміщується в межах певної епохи.

Кожен літературний твір має свою побудову, тобто композицію. Яка в свою чергу доцільно поєднує всі компоненти тексту, створює цілісну картину і сприяє виявленню головної ідеї твору. Композиція виражає взаємозв'язок та взаємодію всіх персонажів, сцен, епізодів зображуваних подій, розділів твору. У кожного твору своя унікальна композиція, адже вона залежить від його змісту та цілей автора.

На сьогоднішній день одним з найпопулярніших представників сучасної української літератури є Василь Шкляр. У багатьох своїх роботах він вміло та майстерно описує історичне минуле нашої країни та народу. І прикладом цьому є історичний роман «Маруся», де автор зумів бездоганно поєднати історичне минуле з художнім домисом. Зазвичай історичний роман має відтворювати точні історичні факти, проте автор може допускати деякі відхилення від історії заради художнього ефекту та для цікавого розвитку сюжету, що і зробив Шкляр.

У романі «Маруся» автор показує нам своє бачення національно-визвольних змагань, що відбувались у 1919–1920-х рр.. Основою для формування жанрової моделі твору автора стало поєднання історичних й

документальних фактів з любовною лінією. Більшість подій, які відбуваються в тексті базуються на реальних подіях 1919–1920-х рр.: зображення національно-визвольної боротьби армій УГА та УНР, повстанських загонів проти окупантів, показ трагізму України, на яку сунуло багато ворогів. Також, в тексті ми бачимо різні прошарки тогочасного суспільства і авторові навіть вдалось відтворити особливості їхнього мовлення та мислення. В романі детально та виразно зображено таких історичних осіб: представники родини Соколовських, Симон Петлюра, генерал Кравс, отамани Маруся, Зелений, Ангел та ін..

Композиція роману є дуже чіткою та зрозумілою для читача. Роман складається з трьох частин, які разом містять 42 розділи. У тексті наявна авторська післямова, що містить додаткову інформацію до роману та надає йому завершеності. Крім того, в романі наявні епіграфи, які несуть важливе значення для розуміння твору. Автор вдається до так званих часових перестановок, тобто те що трапилося потім зображується раніше того, що відбулося перед ним. Події розвиваються досить динамічно, характери головних героїв добре розкриті, завдяки правильно підібраній послідовності викладу тексту та гармонійному поєднанню любовної лінії з історичною.

Отже, можна сказати що Василю Шкляру, у своєму романі «Маруся», вдалося занурити читача в історичну епоху та передати атмосферу того часу, що було б неможливим без правильно створеної композиції та дотримання відповідності жанру.

RESUME

Genre and composition are important elements of any literary work that help to organize and convey its content more effectively and comprehensibly for the reader. They constantly change with time and the development of society, adapting to new trends and ideologies. Due to the importance of these two elements, today there is a need to analyze the genre-compositional features of literary works, this determined the choice of the subject of the course work: "Genre-compositional features of the novel "Marusya" by Vasyl Shklyar."

The first chapter of the coursework describes the peculiarities of the concept of genre and composition in Ukrainian literature. Their importance for understanding and systematization of literary material.

The second chapter reveals the history of the writing of the historical novel "Marusya". The example of the work shows the features of the author's interpretation of the genre of the historical novel, his specific vision of the history of our nation. His individual construction of the composition and creative manner of presenting information are clarified.

Structurally, the course work consists of an introduction, two sections, conclusions, a list of used sources with 23 names. The volume of the work is 31 pages.

Keywords: Vasyl Shklyar, historical novel, genre, composition, plot, historical facts, modern literature, Ukraine.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Бовсунівська Т. Основи теорії літературних жанрів: монографія. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2008. 519 с.
- 2) Бернадська Н. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві: автореф. дис. д-ра філол. наук. Київ, 2005. 36 с.
- 3) Бернадська Н. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція. Монографія. Київ: Академвидав, 2004. 368 с.
- 4) Беценко Т. Філологічний аналіз художнього тексту. Дивослово. 2012. № 10. С. 42–48
- 5) Галич А. Поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі В. Шкляра. Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Зб. наук. праць (філологічні науки). 2015. № 6. С. 102–105.
- 6) Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. — 2-ге вид., стереотип. — К.: Либідь, 2005. — 488 с.
- 7) Голобородько Я. Енігматика. Гостросюжетність. Інфернальність [Текст] / Голобородько Ярослав // Українська мова та література. 2010. Число 13. С. 16–19.
- 8) Голобородько Я. “Чоловіча” проза Василя Шкляра. Вісник Національної академії наук України. 2010. № 4. С. 57–63.
- 9) Гоца Н. Проблема визначення поняття “стиль” жанру роману та методи його аналізу. Філологічні трактати: науковий журнал. Мін. освіти і науки України. Суми; Харків, 2009. Т. 1. № ¾. С. 32–41.
- 10) Дудніков М. Жанрові модифікації історичного роману. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. № 6 (217). Ч. I. 2011. С. 46–54.

- 11) Жила С.О. “..Книжка минулим дуже нагадує сьогоднішня... ”: вивчення історичного роману Василя Шкляра “Маруся” [Текст] / С.О. Жила // Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. – № 5 (травень). С. 24–30.
- 12) Ковалів Ю. Жанрово-стильові модифікації в українській літературі: монографія. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2012. 191 с.
- 13) Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
- 14) Крутивус З. Знак з того світу: «Чорний ворон» («Залишенець») Василя Шкляра – коректна відповідь недругам України. Березіль. 2011. № 3/4. С.180-185.
- 15) Кушнірова Т. Проблемні питання типології роману в літературознавстві. Наукові виклади. № 1. 2011.
- 16) Літературознавчий словник – довідник / Р. Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
- 17) Мельник О. Таємниця отамана Марусі. Українська газета плюс. № 45 (185). 18–31 грудня 2008.
- 18) Насмінчук Г.Й. Художній світ роману “Маруся” Василя Шкляра [Електронний ресурс] : Філологічні науки. 2015. Випуск 40. С. 33–36
- 19) Петрина Н. Отаманша з Житомирщини: у смт. Черняхіві відбулась авторська репрезентація роману Василя Шкляра «Маруся». Ваші інтереси: інформ.-рекл. газета Житомирської області. — 2014. — № 40 (5 листоп.). — С. 4.
- 20) Пономаренко В. Особливості індивідуального стилю роману «Маруся» Василя Шкляра // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. — 2016. — Вип. 1(25). — С. 77–83.

- 21) Чижевський Д. Історія української літератури. Тернопіль, 1994.
- 22) Шкляр В. Маруся: роман. Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2015. 320 с.
- 23) Шкляр В. Шукаю слідів Марусі / Василь Шкляр // Літературна Україна. 2010. 14 жовтня. С. 1–3.